

ONA TILI DARSLARIDA NUTQIY FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART- SHAROITLARI.

**Termiz davlat pedagogika institute Boshlang'ichta'lim
kafedrasi o'qituvchisi Pardayeva Gulbahor Jalg'ashovna
Choriyeva Gulmira Sharif qizi Termiz davlat
pedagogika institute Boshlang'ich
ta'lim yo`nalishi 3-bosqich talabasi**

Annotatsiya: Ona tili darslarida til o'qitishdagi zamonaviy pedagogik yondashuvlarga asoslanib, didaktik vositalar va interfaol ta'lim metodlaridan maqsadli foydalanish o'quvchilarda nutqiy kompetensiya tarkibiy elementlari: tinglash, so'zlash, o'qish va yozish kabi nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali natijalar berishi yoritilgan. Ona tili mashg'ulotlarida o'quvchilarning nutqini o'stirish, ularga to'g'ri talaffuz me'yorlarini o'rgatib borish, so'z boyligini kengaytirish har bir ona tili o'qituvchisining bosh vazifasidir

Kalit so'zlar: integrativ, kompetensiyaviy, modul, kommunikativ yondashuvlar, o'qish, so'zlash, tinglash va yozish ko'nikmalari, nutqiy kompetensiya, interfaol metodlar, didaktik vositalar.

Аннотация: На основе современных педагогических подходов к обучению языку на уроках родного языка целенаправленное использование дидактических средств и интерактивных методов обучения позволяет дать эффективные результаты в развитии структурных элементов речевой компетентности учащихся: аудирования, говорения, чтения и письма. Основная задача каждого учителя родного языка – развивать речь учащихся на занятиях по родному языку, обучать их нормам правильного произношения, расширять их словарный запас.

Ключевые слова: интегративный, компетентностный, модульный, коммуникативный подходы; навыки чтения, говорения, аудирования и письма; речевая компетентность, интерактивные методы, дидактические средства.

Annotation: Targeted use of didactic tools and interactive teaching methods based on modern pedagogical approaches to language teaching in native language classes allows to achieve effective results in the development of structural elements of students' speech competence: listening, speaking, reading and writing. The main task of every native language teacher is to develop students' speech, to teach the rules of correct pronunciation, and to expand their vocabulary in native language classes.

Key words: integrative, competence, modular, communicative approaches; reading, speaking, listening and writing skills; speech competence, interactive methods, didactic tools.

Hozirgi kunda axborot texnologiyalari tinimsiz rivojlanayotgan paytda yangi innovatsion texnologiyalarga asoslanib ta'limning dunyo standartlariga mos darsliklar yaratish asosiy talablardan biridir. Har sohada bo'lgani kabi hozirgi o'zbek adabiy tili qurilishining ilmiy tahlillari va grammatik tizim, o'qituvchi - o'quvchi munosabatlari ham tubdan yangilanib bormoqda. Ona tili fanining yangilangan yo'nalishidan ko'zlangan maqsad o'quvchining ona tilida fikrini aniq ravon va tiniq nutqini shakllantirib bera olish. Nutq avvalo, aniq, mukammal va fikrlarni to'g'ri ifodalay olishi zarur. Ona tili fani o'quvchilarga so'zlarni to'g'ri tanlash, ularni o'rinli ishlata olish, o'z nutqiga nisbatan ehtiyotkorlik tuyg'usini shakllantirish kabi tushunchalarni o'rgatadi. Nutqning asosiy vositasi tildir. Til jamiyat a'zolari o'rtasida aloqa-aralashuv vazifasini bajaradi. Jamiyatda fikr almashish zaruriyatga asoslangan jarayon. Ona tili darslarining asosiy maqsadi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga va o'z fikrini chiroyli ifodalashga xizmat qilishdan iborat. Bu borada bir necha usullar mavjud. Ular orasida keng tarqalgan usullardan biri ijodiy matn yaratishga o'rgatish. Bu usul o'z fikrini matn ko'rinishida ifodalash ona tili darslariga qo'yilgan talablarning hammasini o'zida to'liq shakllantira olgan eng samarali usul. U o'quvchining tafakkurini rivojlantiradi, so'z boyligini orttiradi. Ijodiy matn bir necha ko'rinishlarga ega bo'lib, tasviriy matn turida voqealar qatnashuvi kuzatilmaydi.

Jamiyatimizda ulkan o'zgarishlar ro'y berdi va ro'y bermoqda. Shunday o'zgarishlar sirasida o'zbek tilshunosligi va uning tadriji bilan bog'liq yangilanishlar ham yaqqol ko'zga tashlanadi. Jumladan, o'zbek tilshunosligida tilni umumiylik,

mohiyat, imkoniyat, sabab xarakteridagi tizim; nutqni esa alohidalik, hodisa, voqelik, oqibat sifatida o'rganuvchi substantsial tilshunoslik yo'nalishi shakllandi, rivojlandi, ulkan yutuqlarni qo'lga kiritdi. Biroq bu yangilanishlarning barchasi ta'lim tizimi bosqichlarida saralanib, birdek qabul qilingani yo'q. Jumladan, o'zbek substantsial tilshunosligining yuzaga kelishi uchun poydevor vazifasini o'tagan an'anaviy tilshunoslik yutuqlari oliy ta'lim dastur-u darsliklarida ham, o'rta maxsus ta'lim tizimida ham, maktab programmasida ham yangi yo'nalish yutuqlari bilan qorishib ketdi. Bir-birini rad etuvchi nazariy bilimlar maktab darsliklarida ko'plab uchrashi ham achinarli holdir.

Atrofimizga nazar tashlasak, ilg'or davlatlarning ko'pida ona tilidan ta'lim mazmuni tubdan yangilandi. "Ta'lim mazmuni sirasida o'quvchilarga taqdim etilayotgan

bilimlar ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondira olishi, ularni ijodkorlikka, bunyodkorlikka undashi lozim”ligi belgilandi. O‘quvchilarda ijodkorlikni, mustaqil fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish, fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og‘zaki va yozma shaklda to‘g‘ri, ravon ifodalashga o‘rgatish uchun ona tili ta‘limining mazmunini tubdan yangilash, o‘quv materiallarini zamon ehtiyojiga moslash talab qilindi. Buni amalga oshirishda, tabiiyki, ta‘lim vositalari muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunga qadar bir qator maktab “Ona tili” darsliklari yaratildi, lekin ulardagi o‘quv materiallarning hammasi ham talabga javob beradimi, degan savol atrofida mulohaza yuritishga to‘g‘ri keladi. Hamid Ne‘matov va Asqar G‘ulomov kabi olimlarimiz ona tili ta‘limining bugungi holatini, uni yaxshilashda nimalar qilish kerakligini, o‘quvchilarga nimalarni o‘rgatish lozimligini jiddiy tahlil orqali o‘rinli asoslagan edilar. Raqobatbardosh, malakali kadrlarni tarbiyalash ona tili ta‘limi oldida turgan dolzarb vazifa bo‘lib, uni amalga oshirish umumiy o‘rta ta‘limning asosiy vositasi bo‘lgan darsliklar, ulardan o‘rin olgan o‘quv materiallarining saviyasiga ko‘proq bog‘liqdir. Shu o‘rinda ta‘kidlash lozimki, bugungi kun ona tili ta‘limi maqsadi darslarda asosiy ta‘lim vositasi faqat darslik bo‘lishini taqozo etmaydi. O‘qituvchi ham, o‘quvchilar ham belgilangan mavzular mohiyati bilan bog‘liq tarzda, odatda, “Axborot banki” materiallari (lug‘atlar, ma‘lumotnomalar, qomuslar, qaydlar va h.lar)ga tez-tez murojjaat etishlari lozim. Afsuski, ona tili ta‘limi mazmuni yangilanganiga qariyb yigirma yildan oshgan bo‘lsa-da, maktab o‘qituvchilarimizning aksariyati hamon faqatgina darslik materiallaridan foydalanishmoqda.

Tahlil va natijalar. O‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalari ular mavjud bo‘ladigan barcha lisoniy hamjamiyatlarda, ya‘ni: o‘z oilasida, tengdoshlari davrasida, ijtimoiy muhitlarda amalga oshiriladigan nutqiy faoliyatlari davomida sayqallanib boradi, chunki o‘quvchi o‘z navbati bilan ham so‘zlovchi, ham tinglovchi pozitsiyasini egallaydi, jarayonning faol ishtirokchisi sifatida savol-javoblarda qatnashadi, munosabat bildiradi, o‘z fikrlarini himoya qilishda so‘z boyligidan to‘la foydalanishga ehtiyoj sezadi, shu holat o‘quvchi leksikonida hikmatli so‘zlar, maqollar, hikoyalardan eshitib, o‘qib o‘zlashtirgan so‘zlardan amalda foydalanish imkoniyatini yaratadi. Nutqiy kompetensiyani tashkil etuvchi tinglash, so‘zlash, o‘qish va yozish tarkibiy elementlari o‘quvchilarda bir-birini taqoza etuvchi hamda to‘ldirib boruvchi, o‘zaro chambarchas bog‘langan nutqiy jarayonlar bo‘lib, har biri nutqiy faoliyatning rivoji uchun muhim ahamiyatga egaligi bilan ajralib turadi.

Umumiy o‘rta ta‘limda o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalari tizimli va uzluksiz ravishda o‘qitishning dastlabki bosqichlaridan boshlab rejaga muvofiq til sathlariga oid grammatik qoidalar va ularni mustahkamlashga doir mashq va topshiriqlar asosida rivojlantirilib boriladi. Ona tili darslarida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalari

ham rivojlantirilib boriladi. Hozirgi shiddat bilan rivojlanayotgan axborot asrida til o'qitish tizimida ham zamonaviy yondashuvlar, interfaol metodlar va zamonaviy didaktik vositalardan foydalangan holda o'quvchilarda tinglash, so'zlash, o'qish va yozish nutqiy ko'nikmalarni kompleks rivojlantirish bugungi davr talabidir. Shu nuqtayi nazardan amaliyotda o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan.

O'quvchilarni o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirish, lug'atini yangi so'zlar bilan boyitish, so'zlardan nutqida to'g'ri va o'rinli foydalanishga o'rgatish maqsad qilib olingan. Har bir o'qituvchi 1-4-sinf ona tili fanidan yaratilgan multimedia ilovali metodik qo'llanmalardan ta'lim sifatini oshirishda o'rinli va maqsadli foydalanishi zarur. Ayniqsa, ona tili darslarida matn ustida ishlashga va ularning xususiyatlari haqidagi mavjud bilimlarini yanada boyitishga alohida e'tibor qaratish lozim. O'quvchilarda nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishdan maqsad ulardagi so'zlash, fikrlash, muloqot qilish, munosabat bildirish, mushohada qilish, ifodali o'qish ko'nikmalarini takomillashtirish, mustaqil ravishda matn tuzish va yozish malakalarini tizimli shakllantirish va o'stirish, leksik va sintaktik birliklarni qo'llashda mantiqiy yondashuvga asoslanishni o'rgatishdan iborat. Sermazmun og'zaki nutq, ibratomuz maqol va hikoyalar o'qish, har bir narsadan hikmat qidirish g'oyasi yo'g'rilgan badiiy adabiyot namunalarini tinglash ta'sirida mahsuldor yozma nutq yaratiladi. Shuning uchun o'qish, tinglash va yozish o'quvchilarni bilimlarni mustahkam egallashga va komillikka yetaklovchi unsurlardir. Til ta'limida nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish o'quvchilarda nutqini o'stirishga yo'naltirilgan hamkorlikda olib boriluvchi amaliy faol mashg'ulotdir.

Xulosa: Ona tili darslarida o'quvchilarga nutqiy kompetensiya tarkibiy elementlarining funksional mazmunini singdirish va amalda qo'llashga o'rgatish ularning jamiyatda kommunikativ aloqaga kirishlarida, og'zaki va yozma muloqot jarayonlarida faol ishtirokini ta'minlashga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarda ona tiliga oid kompetensiyalarni shakllantirish davr talabidir. O'quvchilar ona tili faniga oid savodxonlikni oshirish bilan birgalikda ularda fanga oid bilimlarni rivojlantirish, yurtimiz kelajagi bo'lgan yoshlarni yuksak salohiyatga ega bo'lishiga ko'maklashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo'ldosheva D.N. Ona tili ta'limi maqsadining tadrijiy taraqqiyoti. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2013. – 168 b.
2. G'ulomov A., Qodirov M. Ona tili o'qitish metodikasi. – T., O'qituvchi, 2001. – 221 b.

3. Mirzaqulov T. Grammatika o‘qitishning lingvistik asoslari. –T.: O‘qituvchi, 1994. – 56 b.
4. Shabbazova D.R., Ona tili o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma –T.: METODIST NASHRYOTI, 2023